

Reiner Engelmann

ÚČETNÍ Z OSVĚTIMI

Vina Oskara Gröninga

ÚČETNÍ Z OSVĚTIMI

Vina Oskara Gröninga

ÚČETNÍ Z OSVĚTIMI

Vina Oskara Gröninga

Reiner Engelmann

Original title: Reiner Engelmann:
DER BUCHHALTER VON AUSCHWITZ:
DIE SCHULD DES OSKAR GRÖNING

© 2018 by cbj Verlag, a division of Verlagsgruppe
Random House GmbH, München, Germany

Cover design © Geviert, Grafik & Typografie, unter Verwendung von Fotos
von Picture Alliance/AP Photo; akg-images/Michael Teller aw. Herstellung: AJ

Czech edition © Fortuna Libri, Praha 2019
Translation © Hana Linhartová, 2019

Vydalo nakladatelství Fortuna Libri.

www.fortunalibri.cz

Odpovědná redaktorka Jana Zoubková

První vydání

Všechna práva vyhrazena

Žádná část této publikace nesmí být reprodukována, ukládána do informačních
systémů nebo rozšiřována jakýmkoli způsobem, ať už elektronicky, mechanicky,
fotografickou cestou, nebo jinými prostředky bez souhlasu majitele práv.

ISBN 978-80-7546-218-3

Věnuji svým vnoučatům
Paulovi, Liorovi a Leonidovi

Na památku obětí holokaustu

*Šoa nelze pochopit.
Ale můžeme a musíme chápat,
z čeho pramení,
musíme být ostražití.
Když ho není možné pochopit,
pak je nutné o něm vědět.
Neboť vědomí lze znovu přivést na scestí
a zatemnit:
I to naše.*

PRIMO LEVI

Obsah

Předmluva	9
Prolog	13

První díl VINA OSKARA GRÖNINGA

Jízda vlakem do Osvětimi I	17
Mladý Oskar Gröning	21
První den v Osvětimi	28
Služba v Osvětimi	32
Příběh s kojencem	37
Snesitelný život	39
Červené stavení	42
Dolarový král	46
Kanada	50
Bratr Gerhard	58
Svatba	60
Osvětimský Vilém Tell	63
Přátelé a kamarádi	65
Přípravy	68
Příjezd jednoho transportu	72
Přeložení	77
Zajetí	80
Občanský život	83
Rozhodující okamžik	85

Druhý díl AKCE MAĎARSKO

Jízda vlakem do Osvětimi II	91
Šošanka	96
Mladá Éva Fahidi	99
Sestřička Gilike	106
Pětistupy	109
Cikánský tábor	113
Přeložení	115
Opět v dobytčáku	121

Třetí díl PROCES A ROZSUDEK

Obžaloba	127
Promluva I	131
Promluva II	135
Znalci	140
Závěrečné řeči	147
Jménem lidu	152
Gröning musí nastoupit trest	156
Proč teprve teď?	157
Prokletí a požehnání osvětimských procesů ve Frankfurtu	159
Případ John Demjaňuk	163
Epilog	165
Doslov	167
Glosář	173
Jména	183
Seznam literatury	195
Poznámky překladatelky	197
O autorovi	199
Seznam vyobrazení	200

Předmluva

Proces s bývalým příslušníkem SS Oskarem Gröningem byl zřejmě poslední z velkých procesů s pachateli, kteří během nacistické éry konali službu v Osvětimi nebo v jiném koncentračním táboře. Většina pachatelů už nežije, ti zbývající jsou dnes velmi staří a v každém jednotlivém případě je třeba určit, zda je dotýčný vzhledem k svému zdravotnímu stavu vůbec způsobilý se procesu účastnit.

Oskar Gröning se navzdory vysokému věku 93 let a navzdory zdravotním omezením ke konci života ještě jednou přihlásil ke své zodpovědnosti a vystavil se soudnímu řízení. Morálně se cítí vinen, zdůraznil jak během procesu, tak i předtím v různých rozhovorech.

Avšak stačí, aby se tvářil v tvář obvinění, že ve 300 000 případech napomáhal vraždě, cítil vinen pouze morálně? Napomáhání vraždě zakládá skutkovou podstatu trestného činu a v takovém případě, stejně jako u vraždy, neexistuje promlčení.

Proč však jsou pachatelé jako Oskar Gröning postaveni před soud až v tak vysokém věku? A neměli bychom je nechat, aby závěr života strávili v klidu?

Tyto otázky se často objevují právě při procesech s nacisty, a když dobře nasloucháme, zaznívá v nich i jistá výčitka. Nechte je přece na pokoji – jsou staří!

Na takovou námitku je několik odpovědí. Jedna zní: Dnes existuje spousta lidí přeživších Osvětim. I oni jsou starší. Lidé, jejichž rodiče, sourozenci, příbuzní nebo přátelé byli zavražděni v Osvětimi, trpěli tou ztrátou celá desetiletí. Po celá desetiletí je ze spánku budily noční můry; celá desetiletí prolévali slzy; celá desetiletí nemohli přihlížet, jak dospívá malý bráška nebo mladší sestra. Sourozenci zůstali navždy dětmi, protože je v raném věku děsivým způsobem zavraždili v Osvětimi.

Éva Fahidi, kterou v této knize představím, je jednou z mnoha svědkyň a svědků, jež byli v procesu s Oskarem Gröningem vedlejšími žalobci. Nejen pro ni, ale pro všechny přeživší mělo obrovský význam, že mohli svůj příběh a příběh své rodiny vypovědět před německým soudem. Rodinné příslušníky jim to nevrátí, mají však právo na to, aby slyšeli, že německý soud označí zabíjení lidí v Osvětimi jako zločin, bez ohledu na to, jakou funkci pachatelé v koncentračním táboře vykonávali.

A ještě další věc je třeba ozřejmit. Všechny, kdo se ocitli v koncentračních táborech, nazýváme běžně vězni. Ovšem pojem „vězeň“ navozuje představu, že někdo spáchal trestný čin a byl za to uvězněn.

Lidé věznění v Osvětimi nebo v jiných táborech však nic nespáchali, náleželi pouze buď k jistému náboženství, národnostní skupině nebo menšině v té době pronásledované. Nebyli to zločinci, nýbrž sousedé, kolegové, členové stejného spolku nebo i přátelé, na nichž bylo spácháno bezpráví. Byly to zločiny na nevinných lidech.

Spolu s Oskarem Gröningem seděla na lavici obžalovaných

i německá justice a německá politika. Státní zastupitelství zaměřovala při vyšetřování celá dlouhá desetiletí svou pozornost výlučně na to, jaký konkrétní čin určitý esesman spáchal v určitém, prokazatelném okamžiku. Vzhledem k tomu, že většina lidí v táborech byla zavražděna, existovalo jen málo svědků. A informace těch svědků, kteří přišli k výslechu, byly pro obžalobu často příliš vágní. Jak by však mohli poskytnout přesné údaje? V lágru neměli kalendář ani hodinky, aby mohli konkrétně stanovit, kdy k danému zločinu došlo. A kromě toho je sužoval neustálý strach o vlastní přežití.

Všechny tyto okolnosti způsobily, že z tisíců pachatelů se před soudem zodpovídala jen mizivá část; ti, jimž bylo možné prokázat bezprostřední usmrcení buď na základě výpovědí svědků, nebo na základě jiných důkazů. Této otázce je v knize věnována samostatná kapitola.

Rozhodnutím německého Spolkového sněmu z roku 1960 byly všechny trestné činy spáchané v době nacismu promlčeny.

Ani na straně politiků neexistoval příliš velký zájem pokračovat ve stíhání nacistických zločinců. Mnozí z těch, kteří zastávali během diktatury v letech 1933–1945 vedoucí funkce, měli odpovídající pozice opět i ve Spolkové republice Německo. Spolkový kancléř Adenauer prohlásil, že pro budování nového státu je zapotřebí zkušených mužů, kteří převezmou zodpovědné úkoly. Své zkušenosti ovšem získali – během nacistické éry. V mladé Spolkové republice se znovu stali soudci, státními zástupci, politiky, státními tajemníky. Avšak i na jiných úrovních byli zaměstnáváni lidé,

kteří ve své profesi sbírali zkušenosti v době nacismu. Mohli mít učitelé nové Spolkové republiky skutečný zájem na kritickém zhodnocení onoho období?

Naskýtá se i další otázka, na niž je třeba hledat odpověď. Jak a v jaké společnosti chceme dnes žít? Chceme přehlížet, co se stalo milionům lidí, anebo potřebujeme kulturu paměti?

Došlo ke zločinům. Patří k naší minulosti, té si musíme být vědomi a vyvodit z ní důsledky. Často se mluví o tom, že je třeba se s minulostí vypořádat. Ale jak? Udála se!

Vypořádat se musíme s přítomností. Učiníme-li poznání minulosti právě i s ohledem na oběti základem pro utváření naší přítomnosti a budoucnosti, pak můžeme tvrdit, že jsme se z dějin poučili.

A tak má proces s Oskarem Gröningem smysl i dnes, spoustu let po oněch zločinech. Obrací zájem veřejnosti k době, v níž se zločiny páchaly nikoliv ve jménu Němců, nýbrž Němci samotnými.

Reiner Engelmann

Prolog

Roku **1948** se vrátil domů. To nebyla samozřejmost. Po konci války padl do britského zajetí a musel pracovat v Anglii. Tam se potom jeho jméno objevilo spolu s třemi sty dalšími na seznamu válečných zločinců. Byli to muži, kteří sloužili v Osvětimi. Obvinění znělo: zabíjení v plynových komorách, pokusy na lidech a týrání. Oskar Gröning byl obviněn jako spolupachatel.

Avšak londýnský soud rozhodl, že nevznese žalobu. S ohledem na pozitivní vývoj v Německu, což bylo tehdy prvořadé.

Oskar Gröning unikl. Přežil nejen poslední válečné měsíce na frontě, ale vrátil se do Německa jako svobodný člověk. Mohlo to docela dobře dopadnout jinak, protože:

Roku **1942** přijel do Osvětimi, a tam se už v prvních hodinách dozvěděl, že se nejedná o pracovní tábor, jak se zprvu domníval, nýbrž že tu jsou po tisících vražděni lidé. Měl však pocit, že se ho zabíjení netýká, neboť on sem přišel s docela jiným úkolem. Staral se o peníze, které se odebíraly vězňům. I když měl službu na rampě, necítil zodpovědnost za osud příchozích, on jen dohlížel na jejich zavazadla.

Připadalo mu normální, že v Osvětimi umírají lidé. Německo bylo ve válce a ve válce se umírá. To byl jeho postoj.

Roku **1944** vypukla akce Maďarsko. V době od poloviny května do června přijížděl na rampu v Osvětimi denně vlak za vlakem, každý až se 4 000 lidmi. Tolik transportů ještě nezažil. Znamenalo to neuvěřitelné množství peněz a cenných předmětů obětí. Tak tak stíhal příjmy počítat. Kromě toho musel sloužit i na rampě. Někdy pracoval celých dvacet čtyři hodin denně.

Věděl přesně, co se stane s lidmi, jejichž peníze počítá. Byli mrtví dřív, než jejich bankovky uložil do trezoru.

Roku **2015** stál před soudem. Byl obžalován z napomáhání vraždy ve 300 000 případech. Tolik lidí bylo v jarních a letních měsících roku 1944 zavražděno v osvětimských plynových komorách. Maďarští Židé.

Po celá desetiletí vzpomínky na Osvětim potlačoval a mlčel o ní. Pak v polovině osmdesátých let narazil na popírače holokaustu a promluvil. Osvětim existovala, byl při tom! To přiznal veřejně.

Na sklonku života si potřeboval ještě vyjasnit otázku vlastní viny.

V onom procesu však bylo nutné objasnit i další otázku. Proč k procesu došlo až tak pozdě? Co bylo důvodem?

Proces s Oskarem Gröningem na tyto otázky odpověděl.

První díl

Vina Oskara Gröninga

*Čím sám jsi vinen,
nesváděj na poměry.*

Marcus Porcius Cato (cca 190 př. n. l.)

Jízda vlakem do Osvětimi I

Koncem září 1942 vyjel z Berlína vlak směrem na jih. Mladí esesmani si na dlouhé cestě povídali, smáli se, zpívali, dívali se z okna, viděli, jak kolem ubíhá krajina. Tuhle krajinu neznali. Nedávali na sobě nic znát, ale řada z nich určitě přemýšlela o tom, co je čeká. První zastávka byly Katovice, tam přestupovali. Ještě hodina jízdy do cíle jménem Osvětim.

Osvětim – to slovo dosud nikdy neslyšeli. Neměli představu, co je tam čeká. Nic o tom místě nevěděli.

Jedním z mladých příslušníků SS byl Oskar Gröning, bylo mu jednadvacet let.

Waffen-SS ho lákaly, přihlásil se dobrovolně, z vnitřního přesvědčení. Statné vojáky odjakživa obdivoval. Viděl v nich budoucnost země. Chtěl k nim patřit, být předvojem, zvítězit, chtěl, aby ho národ oslavoval, až vyhrají válku. O jistém vítězství ho během dlouhých let přesvědčila propaganda. Skálopevně v něj věřil. A byl věrný Adolfovi, jak sám říkal.

Nejdřív ho ale neposlali na frontu. Dostal místo ve správě SS jako mzdový účetní. Práce se mu líbila, naplňovala ho, bankovní úředník vzděláním tu byl na správném místě. Ačkoliv kdyby mu nařídili, bojoval by i na frontě. Ale ve správě SS mohl dobře propojit své odborné znalosti s postavením vojáka. Užíval si to. Denně v uniformě hrdě pochodoval do služby.

Od září 1942 však vedení SS dosazovalo do hospodářské správy víc a víc válečných invalidů. Rovněž místo Oskara Gröninga měl obsadit někdo jiný. Tehdy dostal od hauptsturmführera rozkaz hlásit se v Berlíně na Hlavní hospodářské správě SS. Měli tam pro něj a další příslušníky SS zvláštní úkol.

Oskar Gröning a dalších jednadvacet mužů v plné plni se rozjelo do Berlína. Po několika hodinách dojeli vlakem do cíle. Nejdřív si mysleli, že budou přeloženi na frontu, to by ale museli mířit na nějaké shromaždiště. Proč jedou do Berlína? Záhy zjistili, že na udané adrese je kancelářská budova SS.

Měli se hlásit v konferenčním sále. Stěny byly obložené dřevem, na mladé muže to udělalo velký dojem. Postavili se do půlkruhu v očekávání věcí příštích.

Do místnosti vstoupili vysocí důstojníci. Bez dlouhého řečnění čekajícím připomněli jejich slib věrnosti, který složili při přijetí do SS. Oskar Gröning se na to dobře pamatoval. Znal tu přísahu zpaměti, kdykoliv by ji dokázal odříkat. Koneckonců, odříkával si ji stále dokola, každá věta, každý důraz na příslušné slovo musely sedět.

„Tobě, Adolfě Hitlerě, vůdce a kancléři německé říše, přísahám věrnost a statečnost!“

Tobě a nadřízeným, které mi určíš, slibuji poslušnost až ke smrti! K tomu mi dopomáhej Bůh!“

Dozvěděli se, že jsou pověřeni zvláštním úkolem, který je třeba uchovat v naprosté tajnosti. Nikomu ani slovo, mlčenlivost až do smrti, tak zněly striktní pokyny. Rozkaz zněl: „S platností od 25. září 1942 jsou níže uvedení příslušníci SS přeloženi ke správnímu útvaru koncentračního tábora Osvětim.“

Jedním z uvedených jmen bylo jméno Oskara Gröninga.

Část skupiny byla tedy odvelena do Osvětimi. Další pak do jiných táborů. Protože přísná mlčenlivost nastala s okamžitou platností, Oskar Gröning nevěděl, kam jsou odveleni ostatní.

Ani Oskar Gröning, ani nikdo jiný netušil, co je čeká. Tázavě na sebe pohlédli. Kde leží Osvětim? Co je to za koncentrační tábor, kolem něhož je tolik tajností?

Dále se ještě dozvěděli, že svěřený úkol se pojí s jistými riziky a obtížemi, ale pro německý národ, ano, pro konečné vítězství má velký význam. Podrobnosti se dozvědí na místě určení. Víc jim toho v onen den nesdělili.

„Nyní, pánové,“ zakončil jeden z důstojníků svůj proslov, „můžete prokázat, že to s přísahou, kterou jste složili, i s nápisem na přezce opasku – *Věrnost je mou ctí* – myslíte smrtelně vážně.“

Jeden po druhém pak předstoupili a podepsali připravené prohlášení mlčenlivosti. Opět v něm stálo, že o svém úkolu nesmí mluvit ani s přáteli či příbuznými, ani s jinými osobami, které nepatří k jejich jednotce. Tato slova podtrhovala význam jejich nadcházející služby.

I Oskar Gröning se pod text podepsal. Ačkoliv nevěděl, co ho čeká, naplňovalo ho jistou pýchou, že dostal tak významnou úlohu.

Aniž to tušil, stal se tak součástí „Operace Reinhardt“.

Dvaadvacet mladých příslušníků SS dorazilo ve skupinkách na různá berlínská nádraží. Vlaky jely různými směry. Vlak s Oskarem Gröningem mířil do Katovic. Tam museli přestoupit. Přípoj je pak dovezl do Osvětimi.